

З цього приводу слушно зазначає В.В. Бірюков, що при роботі з документами не можна допускати впливу води чи розчинників, залишати їх під дією прямих сонячних променів, не допускати дії високих і низьких температур на нього, не робити будь-яких написів, не допускати перегинання й іншого втручання як у змістовну частину документа, так і в матеріальний носій (диски, дискети тощо). Дотримання зазначених вимог забезпечує схоронність слідів, які в подальшому можливо досліджувати в якості об'єктів судової експертизи.

Висновки. Науково-технічний прогрес сприяє застосуванню більш досконалих способів фальсифікації документів. Документи паперового типу поступово замінюються пластиковими, в яких складніше виявити ознаки змін початкового змісту. Комплексне вивчення ознак, зазначених у статті, дозволяє поліцейським професійно провести перевірку документів та повністю використати інформацію, що в них міститься.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. Закон України «Про Національну поліцію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України. Київ 2007. 36 с.
3. Криміналістична техніка: Навч. посібник/ Кол. авторів; за ред. А.В. Кофанова. Київ, 2006. 456 с.
4. Криміналістичне документознавство: практ. посіб. / В.В. Бірюков, В.В. Коваленко, Т.П. Бірюкова, К.М. Ковальов; за заг. ред. В.В. Бірюкова. Київ : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2007. 332 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків : Одиссей, 2012. 360 с.
6. Шепитько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій. Издание второе, переработанное и дополненное. Харьков : ООО «Одиссей», 2005. 368 с.

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-2.23>

ВАКУЛИК О.О.

**ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ**

У статті на підставі розгляду наукової літератури з кримінального права проаналізовано позиції науковців щодо питання предмета злочинів проти правосуддя. Досліджено класифікацію предметів злочинів проти правосуддя.

Метою статті є розкриття сутності визначення доказів предметом злочинів проти правосуддя.

Автором звернута увага на те, що достовірні докази слугують підтвердженням та обґрунтуванням для справедливого судового рішення, оскільки вони відтворюють усі фактичні обставини справи чи події. Однак про чималі випадки вчинення протиправних дій із доказами у різних формах судочинства як працівниками правоохоронних органів, так і учасниками процесу свідчить аналіз судової практики. Це перешкоджає здійсненню законного правосуддя та призводить до край негативно-наслідків.

У статті розглянуто перелік матеріальних об'єктів, що містять відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Наголошено на тому, що виявити справжню спрямованість кримінального правопорушення значною мірою допомагає встановлення його предмета, оскільки більшість кримінально-правових норм не містить прямої вказівки на об'єкт злочину. Підкреслено, що сутність предмета кримінального правопорушення в тому, що він знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами та на які шляхом безпосереднього впливу (чи без такого впливу) або з приводу яких й вчиняється злочинне діяння.

Наведено властивості предмета злочину, які в сукупності становлять систему ознак: 1) фізичні; 2) соціальні; 3) юридичні.

Виділено предмети злочинів проти правосуддя: предмети, що мають економічне значення (майно); інформація (відомості, документи, інформація з особливим правовим статусом); предмети, щодо обігу яких встановлено особливий правовий режим (майно, на яке накладено арешт, заставлене майно, майно, яке описано чи підлягає конфіскації).

Ключові слова: об'єкт злочину, предмет злочину, предмет злочинів проти правосуддя, докази, фальсифікація доказів.

In the article on the basis of consideration of scientific literature on criminal law analyzes the positions of scientists on the subject of crimes against justice. The classification of crimes against justice has been investigated.

The purpose of the article is to reveal the essence of determining the evidence of the subject of crimes against justice.

The author draws attention to the fact that reliable evidence serves as a confirmation and justification for a fair judicial decision, since it reproduces all factual circumstances of a case or event. However, the analysis of judicial practice testifies to the numerous cases of wrongful acts with evidence in various forms of legal proceedings as employees of law enforcement bodies and participants in the process. This impedes the implementation of legal justice and leads to extremely negative consequences.

The article deals with the list of material objects containing information that can be used as evidence of the fact or circumstances that are established during the criminal proceedings.

It is emphasized that finding the true orientation of a criminal offense greatly helps to establish its subject, since most criminal law does not contain direct indication of the object of the crime. It is emphasized that the essence of a criminal offense is that it finds its manifestation in the material values which a person can perceive by sensory organs or fixed by special technical means, and which through direct influence (or without such influence) or about which it is committed criminal act.

The properties of the crime object are presented, which together constitute a system of features: 1) physical; 2) social; 3) legal.

Items of crimes against justice are distinguished: objects of economic importance (property); information (information, documents, information with special legal status); items in respect of which a special legal regime has been established (property subject to arrest, mortgaged property, property that is described or subject to confiscation).

Key words: object of crime, subject of a crime, subject of crimes against justice, evidence, falsification of evidence.

Вступ. У ч. 2 ст. 3 Конституції України закріплено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Сьогодні утвердження принципів справедливості й верховенства права, спрямованих на забезпечення захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також створення ефективної системи національного правосуддя, орієнтованого на європейські стандарти, є основними завданнями сучасного українського суспільства. Наша країна продовжує спрямовувати

свої зусилля на приведення у відповідність норм усіх без винятку галузей права до обраного демократичного курсу розвитку.

Необхідність ефективного запобігання та протидії злочинності зумовлює потребу в забезпеченні балансу між публічними і приватними інтересами у сфері кримінального провадження.

Тому, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), як завдання кримінального провадження законодавець визначає не лише «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження», але й «забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [2].

Звернемо увагу, що право кожної особи на справедливий розгляд її справи неупередженим судом гарантоване нормами таких міжнародно-правових актів, як Загальна декларація прав людини 1948 року (ст. 10) [3], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ст. 6) [4] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (ст. 14) [5]. Положення цих документів знайшли своє відображення в Конституції України та вітчизняних нормативних актах. Достовірні докази слугують підтвердженням та обґрунтуванням для справедливого судового рішення, оскільки вони відтворюють усі фактичні обставини справи чи події. Однак про чималі випадки вчинення протиправних дій із доказами у різних формах судочинства як працівниками правоохоронних органів, так і учасниками процесу свідчить аналіз судової практики. Це перешкоджає здійсненню законного правосуддя та призводить до вкрай негативних наслідків, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення чинного законодавства, чіткої й обґрунтованої кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із фальсифікацією доказів, та створення належної системи протидії вказаним негативним явищам.

В українській доктрині кримінального права до питання визначення сутності предмета злочинів проти правосуддя у своїх працях зверталися такі вітчизняні і зарубіжні науковці: Д.С. Азаров, Н.Ю. Алексєєва, С.Р. Багіров, М.І. Бажанов, М.П. Бікмурзін, Л.А. Букалєрова, О.О. Вакулєк, Л.Д. Гаухман, М.І. Загородніков, В.В. Кончаковська, М.І. Коржанський, О.М. Костенко, В.В. Кузнєцов, С.В. Лашук, П.С. Магишевський, М.І. Мельниченко, А.А. Музика, В. О. Навроцький, А.В. Наумов, Б.С. Нікіфоров, Г.П. Новосьолов, А.В. Остроушко, М.М. Панов, М.А. Погорецький, А.І. Рарога, М.В. Сийплєк, О.Є. Спїрїдонова, В.Я. Тацій, Н.О. Тимошенко, В.Д. Фїлімонов, В.М. Шепїтько, М.В. Шепїтько, О.Ю. Якимов та інші. Проте окремо не досліджувалася проблема визначення доказів предметом злочинів проти правосуддя.

Варто підкреслити, що необхідність детального дослідження сутності предмета злочинів проти правосуддя зумовлена тим, що предмет злочину володіє системою ознак й особливостей, більшість з яких мають самостійне кримінально-правове значення і певним чином впливають на кваліфікацію кримінально караних діянь.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності визначення доказів предметом злочинів проти правосуддя.

Результати дослідження. Перелік матеріальних об'єктів, що містять відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, визначено законодавцем в ч. 1 ст. 98 КПК України, а саме:

- об'єкти, що були знаряддям вчинення кримінального правопорушення;
- об'єкти, що зберегли на собі його слїди;
- об'єкти, що містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження;
- предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій;
- гроші, цїнності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [6, с. 265–266].

Учені Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський справедливо звертають увагу на те, що з тексту закону чїтко простежується відсутність прагнення законодавця дати вичерпний перелїк предметів, які можуть бути речовими доказами. У законї лише названо ознаки, за наявності хоча б однієї з яких об'єкти матеріального свїту визнаються цим процесуальним джерелом доказів. Такий підхід, на їх думку, є слушним, оскільки неможливо передбачити всі об'єкти, які можуть виступати речовими доказами у конкретних кримінальних справах [7, с. 210]. Отже, ми погоджуємося

з неперспективністю передбачення вичерпного переліку класифікаційних груп речових доказів і розширення їх видів.

Будь-який доказ, незалежно від форми судочинства, характеризується органічною єдністю фактичних даних і процесуального джерела його одержання. Ми цілком підтримуємо М.А. Погорецького з цього приводу, який зазначає, що фактичні дані у будь-якому з названих процесуальних законах джерел можуть існувати, зберігатись, передаватись і досліджуватись виключно в їх нерозривній єдності з останніми. За відсутності такої єдності доказ втрачає свою сутність [8].

Ми погоджуємось із сформульованим поняттям О.І. Заліска, що предмет злочинів проти правосуддя – це поставлений під кримінально-правову охорону матеріальний предмет та/або безпредметна річ зовнішнього світу, шляхом незаконного впливу на який (-у) завдається шкода суспільним відносинам у сфері здійснення правосуддя, що включають у себе діяльність суду з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних і конституційних справ, а також діяльність інших органів і осіб, які сприяють діяльності суду з відправлення правосуддя задля досягнення завдань правосуддя або виникає загроза спричинення такої шкоди [9, с. 80].

Перш ніж визначити сутність доказів у злочинах проти правосуддя, варто виділити за механізмом заподіяння шкоди відносинам у сфері здійснення судочинства та виконання судових рішень такі групи злочинів проти правосуддя:

– кримінальні правопорушення, що вчиняються особами, які не є учасниками процесуальних відносин або обов'язково є їх учасниками, шляхом протиправного впливу на суддів, учасників судочинства, осіб, що покликані сприяти судочинству або надавати правову допомогу (ст. ст. 376, 377, 378, 379, 386, 397, 398, 399, 400 Кримінального кодексу України (далі – КК України));

– кримінальні правопорушення, що вчиняються учасниками процесуальних відносин або особами, які покликані через закон до виконання обов'язків у судочинстві або до виконання судових рішень, і полягають у невиконанні або порушенні виконання ними своїх обов'язків у межах відносин судочинства чи виконання судових рішень (ст. ст. 383, 384, 385, 387, 388, 396, 382, 400-1 КК України, а також усі злочини проти правосуддя, що вчиняються засудженими, особами, взятими під варту, а також до яких встановлений адміністративний нагляд (передбачені ст. 389–395 КК України));

– кримінальні правопорушення, що вчиняються службовими особами органів, які ведуть процес (здійснюють судочинство), і полягають у порушенні виконання ними службових обов'язків у судочинстві (ст. ст. 371, 372, 373, 374, 375, 376-1, 380, 381 КК України) [10].

Як зазначається у теорії кримінального права, предмет злочину виступає факультативною ознакою його об'єкта.

Щодо місця предмета злочину, то слушною є думка В.Я. Тація, який вказує, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійного елемента складу злочину, адже склад злочину являє собою сукупність його обов'язкових елементів. Відсутність хоча б одного з них виключає склад злочину. Предмет злочину є не обов'язковою, а факультативною щодо загального поняття складу злочину ознакою, тому відповідно його можливо називати лише ознакою, а не елементом складу злочину. Об'єкт і предмет у сукупності становлять самостійний елемент складу злочину, проте якщо об'єкт злочину є самостійною, то предмет – факультативною ознакою складу злочину [11, с. 55–56].

Виявити справжню спрямованість кримінального правопорушення значною мірою допомагає встановлення його предмета. Більшість норм КК України не містить прямої вказівки на об'єкт злочину, проте його встановленню сприяє опис у них предмета, що може бути оглянутий, вимірний, зафіксований. Сутність предмета кримінального правопорушення в тому, що він знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами. Відповідно, або шляхом безпосереднього впливу на зазначені цінності (чи без такого впливу), або з приводу яких й вчиняється злочинне діяння.

Варто звернути увагу на думку А.А. Музики та Є.В. Лашука, що предмет злочину характеризується певними властивостями, які в сукупності становлять систему таких ознак: 1) фізичні; 2) соціальні; 3) юридичні.

Фізичні ознаки предмета злочину відображають його природні властивості, до яких, зокрема, належать такі: матеріальність, кількість, якість, форма, стан, структура. Предметом злочину є матеріальні цінності, тобто такі, що можуть фіксуватися органами чуття людини або спеціальними технічними засобами.

Соціальні ознаки предмета злочину відображають його значення для людини, суспільства, є результатом оцінювання такого предмета останніми, тобто його цінність (позитивна чи нега-

тивна). До соціальних ознак предмета злочину можуть належати такі: вартість, безпечність або небезпечність для людини, функціональне призначення (культурне, історичне, економічне, політичне тощо), позитивне чи негативне значення для людини, належність окремій особі (в аспекті відповідної форми власності).

Юридичні ознаки предмета злочину характеризують його в кримінально-правовому аспекті. Це такі ознаки, як: 1) наявність злочинного діяння, вчиненого з приводу відповідних матеріальних цінностей і шляхом безпосереднього впливу на них (або без такого впливу); 2) наявність мети впливу на бажаний для винуватого предмет; 3) форма законодавчого визначення (як саме – безпосередньо чи опосередковано предмет злочину визначений у кримінально-правовій нормі); 4) факультативність (предмет не є обов'язковим для всіх складів злочинів) та 5) «підпорядкованість» предмета об'єкту злочину. Обов'язкові ознаки предмета злочину – це фізичні, соціальні чи юридичні властивості матеріальних цінностей, що є необхідними (обов'язковими) для встановлення конкретного предмета злочину [12, с. 110, 124].

Ми поділяємо позицію науковців, оскільки суть предмета кримінального правопорушення в тому, що це є цінності, до яких можуть бути віднесені не лише речі матеріального світу, а й будь-які відомості чи інформація.

Необхідно зауважити, враховуючи відомі у теорії кримінального права підходи до класифікації предметів злочинів, предмети злочинів проти правосуддя з урахуванням їх особливостей – специфічних рис – варто класифікувати так:

1) предмети, що мають економічне значення (майно);

2) інформація:

– відомості (вносяться до автоматизованої системи документообігу суду; становлять собою дані досудового розслідування);

– документи (неправосудний судовий акт; судовий акт органів правосуддя (рішення, вирок, ухвала, постанова, рішення Європейського суду з прав людини); угода про примирення або про визнання винуватості);

– інформація з особливим правовим статусом (відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист);

3) предмети, щодо обігу яких встановлено особливий правовий режим (майно, на яке накладено арешт, заставлене майно, майно, яке описано чи підлягає конфіскації).

На нашу думку, є слушною позиція В.М. Нікітенка, який зазначив: «Процесуальне законодавство будь-якої форми судочинства містить вичерпний перелік джерел доказів (засобів встановлення), які, за наявності відповідних ознак, можуть бути предметами злочинів, пов'язаних із їх фальсифікацією» [13, с. 90].

Матеріальний носій (форма доказу: документи, письмові, речові і електронні докази) та інформація про факти (зміст доказу: надані в усній формі показання, що заносяться до журналу судового засідання або протоколу допиту, а також відомості, які містяться у висновках експерта, звітах про оцінку майна та перекладі) можуть бути піддані протиправному впливу. Унаслідок спотворення змісту або форми доказу втрачається його основна властивість – достовірність. Для окремих складів кримінальних правопорушень, якими передбачена відповідальність за фальсифікацію доказів, обов'язковою ознакою є їх предмет, що прямо вказаний у кримінально-правовій нормі.

Отже, злочини, що пов'язані із протиправними діями із фактичними даними чи їх процесуальними джерелами (засобами доказування) у будь-якій формі судочинства, мають обов'язкову ознаку об'єкта – предмет (процесуально визначені докази).

До предмета злочинів, пов'язаних із фальсифікацією доказів, віднесено:

1) документи у кримінальному провадженні (ст. 366 КК України);

2) показання, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, висновок експерта, звіт оцінювача про оцінку майна та переклад у будь-якій формі судочинства (ст. ст. 373, 384, 386 КК України);

3) письмові, речові і електронні докази у цивільному, адміністративному й господарському судочинстві (ст. 384 КК України), яким притаманні як обов'язкові ознаки (фізична, соціальна, юридична), так і спеціальні ознаки предмета злочину (інформативність, документальність, доказовість, невідповідність дійсності).

Щодо речових доказів, то у кримінальному провадженні, що стосується сфери фальсифікації, вони не визначені предметом таких злочинів і кваліфікуються за ст. ст. 364, 365 КК України, за винятком документів з ознаками речових доказів, вказаних у ч. 1 ст. 98 КПК України (ст. 366 КК України).

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.12.2018).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.12.2018).
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. № 995-015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 08.02.2019).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. № 995-004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 18.12.2018).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. № 995-043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 18.12.2018).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Юстиніан. 2012. 1224 с.
7. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посібник. Київ : КНТ, Видавець Фурса С.Я. 2006. 272 с.
8. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право»*. 2011. № 1 (3). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf> (дата звернення: 10.12.2018).
9. Заліско О.І. Предмет злочинів проти правосуддя. *Форум права*. 2015. № 3. С. 80–84.
10. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.12.2018).
11. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.
12. Музика А.А., Лашук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛІВОДА А.В., 2011. 192 с.
13. Нікітенко В.М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Нац. акад. наук України. Київ, 2018. 251 с.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-2.24>

ВІЛЬГУШИНСЬКИЙ В.М.

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ГЛАСНЕ І ВІДКРИТЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ
У СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ**

Стаття присвячена вивченню підстав і критеріїв можливого обмеження права на гласний і відкритий судовий розгляд, пов'язаного з порядком організації кримінального судочинства в суді касаційної інстанції. Розроблено науково обґрунтовані рекомендації для вдосконалення чинного законодавства України з урахуванням європейської прецедентної практики. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 27 КПК України слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках: 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній; 2) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Тобто перелік підстав, які зумовлюють випадки про-

© ВІЛЬГУШИНСЬКИЙ В.М. – аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)